

УДК 330.31: 658.27

М. М. Моголова,
 д. е. н., доцент, пров. наук. співробітник відділу матеріально-технічного
 та інвестиційного забезпечення, ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ ПОТЕНЦІЙНОЇ ЗДАТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО САМОФІНАНСУВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

М. Mogylova,
 PhD (Economics), assistant professor, leading researcher of department of material, technical and investment support,
 National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

THE METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DIAGNOSTICS OF THE AGRICULTURAL
 ENTERPRISES POTENTIAL ABILITY TO SELF-FINANCING OF THE FIXED ASSETS
 REPRODUCTION

Об'єктивна потреба сільськогосподарських підприємств у розширеному відтворенні основних засобів зумовлює необхідність активізації інвестиційно-інноваційних процесів у галузі. В цьому процесі дедалі зростаючого значення набувають найбільш ефективні інвестиційні ресурси — прибуток і амортизація. При зростаючих обсягах прибутків у сільському господарстві України масштабного оновлення галузевих основних засобів не відбувається. Одна із причин цього парадоксу полягає у низькій потенційній здатності сільськогосподарських підприємств до самофінансування відтворення в умовах випереджаючого зростання цін на засоби виробництва. В статті розкрито важливість врахування інфляційного чинника при оцінці параметрів відтворення основних засобів сільського господарства. Обґрунтовано удосконалені методичні підходи до діагностики потенційної здатності агроформувань до самофінансування відтворення основних виробничих засобів. З метою застосування цих підходів представлено розраховані орієнтовні індекси цін та індекси недооцінки вартості основних засобів сільськогосподарського призначення.

The objective agricultural enterprises needs in the expanded reproduction of fixed assets necessitate the intensification of investment-innovation processes in the industry. In this process, the most effective investment resources — profit and depreciation are gaining ever-increasing importance. With increasing profits in agriculture in Ukraine there is no large-scale renewal of industry fixed assets. One of the reasons for this paradox lies in the low potential of agricultural enterprises to self-finance reproduction in a context of a steep rise in prices of the means of production. The article reveals the importance of taking into account the inflation factor in assessing the reproduction parameters of the agricultural fixed assets. The advanced methodological approaches to the diagnostics of the potential of agroformations to self-financing the industrial fixed assets reproduction are substantiated. In order to apply these approaches, estimated price indices and indices of underestimation of the cost of fixed agricultural assets are presented.

Ключові слова: основні засоби, сільське господарство, відтворення основних засобів, фінансування відтворення, інвестиції, прибуток.

Key words: fixed assets, agriculture, reproduction of fixed assets, financing of reproduction, investment, profit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток сільськогосподарських підприємств України потребує вирішення проблеми стійкості відтворення їх ресурсного потенціалу і виробництва. Суть стійкості

полягає в довгостроковій збалансованості ресурсів у процесі виробництва і пропорційності обміну, розподілу та споживання, які забезпечують високі темпи економічного зростання. Як виявилось, порушення про-

порцій на різних фазах відтворювального процесу відчутно ускладнило формування необхідного рівня матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва. Звідси постає об'єктивна потреба в розширеному відтворенні основних засобів сільськогосподарського призначення. В цьому процесі дедалі зростаючого значення набувають власні фінансові ресурси суб'єктів господарювання — прибуток і амортизація. Однак, незважаючи на зростання обсягів прибутку в сільському господарстві, не можна відмітити активного інноваційного оновлення та розвитку матеріально-технічної бази більшості сільськогосподарських підприємств. Значною мірою це обумовлено низькою потенційною здатністю агроформувань до самофінансування відтворення внаслідок впливу чинників загальногалузевого та макроекономічного характеру, перш за все інфляційно-девальваційних процесів та особливостей сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання фінансового забезпечення відтворення основних засобів сільськогосподарського призначення досліджували ряд вчених. Теоретичні аспекти фінансування відтворювального процесу розкриті в значній кількості робіт. Окремі дослідження присвячені обґрунтуванню оптимального співвідношення власних і позикових джерел фінансування відтворення [3; 4], інші — визначенню необхідного рівня прибутковості для простого і розширеного відтворення основних виробничих засобів в сільському господарстві [2]. Андрійчук В.Г. розкриває питання відтворення в контексті капіталізації сільського господарства [1]. Дослідження Саблука П.Т. і Могилової М.М. присвячені виявленню впливу на оновлення основних засобів аграрного сектору макроекономічних чинників [7; 9]. Ряд робіт висвітлюють питання формування дієвої системи управління відтворенням основних засобів для урегулювання цього процесу [5; 8]. При цьому розробка пропозицій і механізмів щодо забезпечення необхідних параметрів відтворення основних засобів має ґрунтуватися на об'єктивній оцінці можливостей його фінансування. Зважаючи на особливості сільського господарства і мінливість зовнішнього економічного середовища, є потреба в удосконаленні методичних підходів до діагностики потенційної здатності агроформувань до самофінансування відтворення основних засобів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування методичних підходів до діагностики потенційної здатності сільськогосподарських підприємств до самофінансування відтворення основних засобів відповідно до внутрішніх фінансових ресурсів підприємства та змін зовнішнього економічного середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до загальноекономічних законів фінансову основу для здійснення простого відтворення основних засобів становлять кошти в обсязі амортизаційних відрахувань, тоді як розширеного — прибуток. У

ринкових умовах роль прибутку незмірно зростає, забезпечуючи підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства шляхом спрямування прибутку на заходи з посилення сильних конкурентних елементів і усунення слабких сторін. У тому випадку, коли рівень фондооснащеності сільськогосподарських угідь та фондоозброєності праці гальмує випуск конкурентноздатної продукції, прибуток має направлятися на розвиток матеріально-технічної бази підприємства.

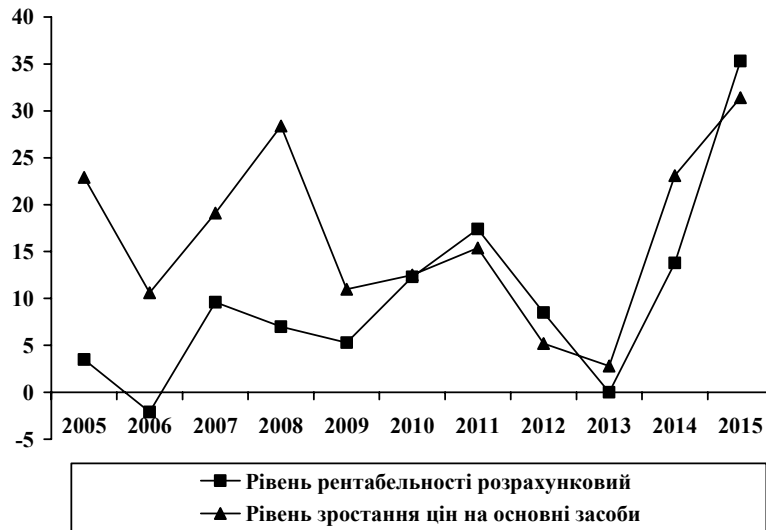
Максимальне дотримання суб'єктом економічної діяльності принципу самофінансування забезпечується шляхом отримання прибутку, за рахунок якого підвищуватиметься рівень ділової активності, створюватиметься фінансова база для розширеного відтворення засобів виробництва, вирішуватимуться матеріальні та соціальні проблеми працівників підприємства.

Саме прибуток дозволяє активізувати інвестиційну діяльність підприємства за рахунок зростання капітальних вкладень у розширення й оновлення матеріально-технічної бази, впровадження новітніх технологій. Опосередковано роль прибутку в діяльному інвестуванні в підприємство виявляється в тому, що він слугує для потенційних інвесторів індикатором оцінки дохідності вкладень. Саме реальний прибуток є гарантом розвитку окремих суб'єктів економічної діяльності, галузі і економіки в цілому.

Нормальний відтворювальний процес передбачає цілісність, завершеність і повторюваність кругообігу основного капіталу, за результатами якого має відшкодуватися не лише вартість основних засобів, а підприємство як мінімум має відновити свої засоби праці в натуральній формі. Для сталого розвитку аграрних підприємств принципове значення має макроекономічне та інституційне середовище, що сприяє безперервності здійснення як мінімум простого відтворення засобів виробництва. Відтворення галузевих основних засобів є складовою загальної системи відтворення, значною мірою відповідаючи тенденціям останнього залежно від основних факторів, серед яких визначальні — це фінансові результати господарської діяльності, бо саме прибуток є джерелом розширеного відтворення і повернення позикових коштів на придбання засобів виробництва.

Залежність пропорцій відтворення між споживанням і накопиченням у сільськогосподарських підприємствах від рентабельності їх діяльності доведено багатьма дослідниками з обґрунтуванням необхідного рівня прибутковості для простого і розширеного відтворення основних виробничих засобів. Однак при цьому до уваги слід приймати не лише внутрішні чинники діяльності підприємств, а й вплив зовнішнього економічного середовища. Перш за все, через сезонність виробництва в рослинництві та біологічні особливості худоби і птиці в тваринництві для оцінки можливостей фінансування відтворення виробничих засобів принципово враховувати рівні зростання цін на галузеві матеріально-технічні ресурси в порівнянні з рентабельністю. На жаль, як це не є парадоксально, в умовах інфляції суттєво зростає роль прибутку підприємства як джерела не лише розширеного, але і простого відтворення.

Зважаючи на наявну проблему відсутності дієвої практики переоцінки основних засобів в сільському

Рис. 1. Порівняння рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва з рівнем зростання цін на спожиті галузеві матеріально-технічні ресурси в сільськогосподарських підприємствах України в 2005–2015 рр., %

Джерело: розраховано за даними статистичних бюлетенів "Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України" та статистичних збірників "Сільське господарство України" за відповідні роки.

господарстві, нами доведено невідповідність рівня рентабельності відповідно до статистичних даних розрахунковому показнику, що враховує фактор недооцінки засобів виробництва [7, с. 82—97]. Зіставлення розрахункового рівня рентабельності вітчизняних аграрних підприємств, скоригованого на недооцінку галузевих основних засобів на початок року без урахування поточної зміни цін на них за звітний період, з рівнем здорожчання виробничих ресурсів свідчить, що в сучасних умовах прибутковість їх основної діяльності переважно не здатна забезпечувати розширене відтворення засобів виробництва. За останні 11 років лише в 2011, 2012 і 2015 рр. склалися відносно сприятливі умови для відтворення галузевих основних засобів, коли рівень рентабельності аграрного виробництва незначно перевищував рівень зростання цін на засоби праці, тобто певна частина прибутку "не поглиналась" інфляцією. У всі інші роки рівень рента-

бельності сільськогосподарської діяльності не забезпечував необхідних умов навіть для простого відтворення засобів виробництва через вищі темпи їх здорожчання (рис. 1).

Через інфляційні процеси та накопичений диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію в аграрних підприємствах України, незважаючи на позитивну тенденцію до зростання рентабельності їх операційної діяльності, потенційна здатність до самофінансування навіть простого відтворення основних засобів залишалась проблематичною. Вирішення цієї проблеми неможливе без формування відповідного організаційно-економічного механізму, як синтезу елементів управління відтворенням основних засобів на мікро- та макрорівнях. Невід'ємну складову цього механізму становлять методи управління, такі як інформаційне забезпечення, аналіз, моделювання, прогнозування, планування та інші. Неможливо обґрунтувати ефективні інструменти

Таблиця 1. Орієнтовні індекси цін на основні засоби сільськогосподарського призначення та індекси недооцінки їх вартості в 2005–2015 рр.

Рік	Показник	
	Середньозважений річний індекс цін на основні засоби сільськогосподарського призначення (Ц)	Середньозважений індекс недооцінки вартості основних засобів сільськогосподарського призначення з урахуванням їх видової та вікової структури, на 1 січня (Ін)
2005	1,23	1,66
2006	1,11	1,96
2007	1,19	2,05
2008	1,28	2,18
2009	1,11	2,38
2010	1,13	2,48
2011	1,15	2,68
2012	1,05	3,08
2013	1,03	3,03
2014	1,23	2,94
2015	1,31	2,70

Джерело: розраховано за даними статистичних збірників "Сільське господарство України" за відповідні роки з використанням методики автора.

управління без достовірної оцінки параметрів відтворення, зокрема в частині його фінансування.

Зважаючи на низький рівень капіталовкладень в сільському господарстві за рахунок бюджетних коштів, малодоступність кредитних ресурсів, традиційно основним джерелом інвестицій в аграрних підприємствах залишаються власні кошти. Тому при аналізі та плануванні фінансування відтворення основних засобів в сільськогосподарських підприємствах, перш за все, слід оцінити потенційні внутрішні фінансові можливості суб'єктів господарювання по забезпеченню відтворення. З метою діагностики потенційної здатності сільськогосподарських підприємств до самофінансування відтворення основних засобів в наступному операційному циклі, враховуючи вплив інфляційних чинників, розрахунок цього показника має передбачати визначення реально спожитого основного капіталу в поточному періоді шляхом коригування фактично нарахованих амортизаційних відрахувань на рівень недооцінки основних засобів та зростання цін на них і оцінку фактичних фінансових ресурсів на його відшкодування в майбутньому:

$$ПФВ = (AB + ФР) / (AB \times I_n \times I_c) \times 100 \quad (1),$$

де ПФВ — потенційна здатність до самофінансування простого відтворення основних засобів в наступному періоді, %;

AB — нараховані амортизаційні відрахування звітного періоду;

I_n — індекс недооцінки вартості основних засобів на початок року;

I_c — річний індекс цін на основні засоби за звітний період;

ФР — фінансовий результат звітного періоду (або частина фінансового результату звітного періоду для відтворення основних засобів).

Авторські дослідження практики і проблем недооцінки основних засобів в сільському господарстві [6], дозволили обґрунтувати орієнтовні індекси недооцінки вартості основних засобів сільського господарства (I_n) та розрахувати індекси цін на них (I_c) (табл. 1).

Рівень цін на основні засоби є середньозваженою величиною за їх видовою структурою. Рівень недооцінки основних засобів сільського господарства розраховано як середньозважену величину за видовою та віковою структурою галузевих основних засобів, що відкоригована на фактичний рівень їх переоцінки (індексації). Останній переважно відповідав податковому коефіцієнту індексації, що і було прийнято як одну із умов розрахунків. З 2015 р. Податковим кодексом України відмінено індексацію вартості основних засобів, тому з цього періоду розрахунки проведено відповідно до показника фактичного рівня переоцінки основних засобів сільського господарства.

При визначенні показників потенційної здатності до самофінансування відтворення слід враховувати низку інших факторів, пов'язаних із тривалістю операційного циклу в різних галузях, активними фазами реалізації сільськогосподарської продукції і придбання галузевих основних засобів.

Потреба у використанні одержаного прибутку на відтворення всіх факторів виробництва передбачає його

розподіл. Такий розподіл можна здійснювати пропорційно співвідношенню основних і оборотних засобів у структурі авансованого аграрного капіталу, використавши розрахунки ННЦ "Інститут аграрної економіки" [10]. Відповідно до узагальнених даних щодо нормативної собівартості сільськогосподарської продукції частка основних засобів в їх сукупній вартості з оборотними засобами в рослинництві становить в межах 57 %, а в тваринництві -53 %. Однак, ці показники є досить узагальненими і потребують розрахунку для кожної окремої галузі.

Більш того, зважаючи на те, що першочерговими в сільськогосподарському виробництві є витрати на придбання оборотних засобів (посівного матеріалу, пального, кормів, засобів захисту рослин і тварин, тощо), коректним є підхід до розподілу прибутку на відтворення всіх факторів виробництва, в основі якого залишковий принцип (формули 2 і 3):

$$ФР_{чоз} = ФР - Вцобз \quad (2),$$

де $ФР_{чоз}$ — частина фінансового результату, що залишається в розпорядженні підприємства для відтворення основних засобів;

ФР — фінансовий результат звітного періоду;

$Вцобз$ — витрати підприємства на покриття зростання цін на оборотні засоби (або оборотні засоби та оплату праці) на рівні їх споживання у звітному періоді відповідно до простого відтворення виробництва.

$$Вцобз = Вобз \times (I_{цобз} - 1) \quad (3),$$

де $Вобз$ — вартість оборотних засобів (або оборотних засобів та оплати праці), що включені до витрат операційної діяльності звітного періоду;

$I_{цобз}$ — індекс цін на оборотні засоби (або оборотні засоби та оплату праці) за звітний рік (або за операційний цикл).

Враховуючи ці закономірності, визначаються фінансові можливості і потенційна здатність до самофінансування придбання основних засобів сільськогосподарськими підприємствами.

Закладені в цих підходах принципи дозволяють не лише здійснювати ретроспективну оцінку параметрів відтворення основних засобів, а й обґрунтовувати суб'єктами господарювання планові показники економічної діяльності відповідно до прогнозів макроекономічної ситуації. Зокрема, вважаємо, що сільськогосподарським підприємствам при управлінні відтворенням в якості критерію планування моделі відтворення основних засобів для рівня рентабельності слід брати відкоригований рівень інфляції, закладений в Державний бюджет України. Коригування передбачає врахування відхилення рівня зростання цін на основні засоби сільського господарства від рівня інфляції та врахування коефіцієнту, що характеризує співвідношення фактичного і запланованого рівня інфляції в країні за останні 3—10 років. Обраний для коригування термін залежить від загальних тенденцій в макроекономічних показниках, перш за все в інфляційних процесах в Україні.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Обґрунтування ефективного організаційно-економічного механізму відтворення основних засобів пе-

редбачає достовірну ретро- та перспективну оцінку параметрів відтворення, в тому числі його фінансування. Враховуючи де-факто пріоритет власних інвестиційних ресурсів сільськогосподарських підприємств України, запропоновано методичні підходи до діагностики їх потенційної здатності до самофінансування простого відтворення основних виробничих засобів в наступному періоді, враховуючи інфляційний чинник та особливості сільськогосподарського виробництва. З метою застосування цих підходів визначено річні індекси цін на основні засоби сільського господарства та індекси недооцінки їх вартості. Подальші дослідження мають бути спрямовані на обґрунтування методичних підходів до оцінки потенційної здатності до самофінансування простого відтворення основних засобів агроформувань в наступному операційному циклі, враховуючи особливості кожної окремої галузі сільського господарства. В розвиток проведених досліджень як перспективний напрям їх продовження є удосконалення методики визначення індексів недооцінки вартості галузевих основних засобів.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В.Г. Андрійчук. — Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграфія"", 2007. — 216 с.
2. Борхунів Н. Воспроизводство в сельхозорганизациях с разной рентабельностью / Н. Борхунів, О. Родионова // АПК: економіка, управління. — 2008. — № 7. — С. 22—27.
3. Бруханський Р.Ф. Фінансово-облікова проблематика відтворення потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / Р.Ф. Бруханський, Н.В. Железняк, І.П. Хомин; за ред. Р.Ф. Бруханського. — Тернопіль: ТНЕУ, 2014. — 452 с.
4. До проблематики формування та відтворення основних засобів на сільськогосподарських підприємствах / С.М. Онисько, Т.О. Шматковська, О.Г. Агрес // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2010. — Вип. 2. — С. 139—145.
5. Матієвич А.С. Определение нормативов показателей оценки управления воспроизводством основных фондов [Текст] / А.С. Матієвич // Весник науки Сибири. — 2013. — № 2 (8). — С. 110—115.
6. Могилова М.М. Інституціональне забезпечення переоцінки основних засобів сільського господарства в сучасних умовах / М.М. Могилова // — Облік і фінанси. — 2014. — № 2 (64). — С. 167—172.
7. Могилова М.М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, оцінка, відтворення: монографія / М.М. Могилова. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2016. — 404 с.
8. Полуянова О.І. Завдання підсистеми управління відтворення основних засобів на підприємстві в сучасних умовах господарювання [Текст] / О.І. Полуянова // Економіка розвитку. — 2014. — № 1 (69). — С. 83—88.
9. Саблук П.Т. Ціновий паритет в АПК як економічна основа техніко-технологічного переоснащення сільськогосподарського виробництва / П.Т. Саблук, М.М. Могилова // Техніко-технологічні аспекти роз-

витку та випробування нової техніки і технологій для сільського господарства України: збірник наук. пр. — Дослідницьке, 2014. — Вип. 18 (32), кн. 1. — С. 29—38.

10. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві: теорія, методологія, практика. — Т. 2. Нормативна собівартість і ціни на сільськогосподарську продукцію. — За ред. П.Т. Саблука, Ю.Ф. Мельника, М.В. Зубця, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 650 с.

References:

1. Andrijchuk, V.H. (2007), Kapitalizatsiia sil's'koho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehulivannia rozvytku [The capitalization of agriculture: state regulation and economic development], Vydavnytstvo "Aspekt-Polihrafiia", Nizhyn, Ukraine.
  2. Borkhunov, N. and Rodyonova, O. (2008), "Reproduction in agricultural organizations with different profitability", АПК: економіка, управління, vol. 7, pp. 22—27.
  3. Brukhan's'kyj, R.F. Zhelezniak, N.V. and Khomyn, I.P. (2014), Finansovo-oblikova problematyka vidtvorennia potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv [Financial and accounting problems of reproduction of potential of agricultural enterprises], TNEU, Ternopil', Ukraine.
  4. Onys'ko, S.M. Shmatkovs'ka, T.O. and Ahres, O.H. (2010), "The problem of the formation and reproduction of fixed assets at agricultural enterprises", Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 2, pp. 139—145.
  5. Matyevych, A.S. (2013), "Definition of norms of indicators of an estimation of management by reproduction of fixed assets", Vesnyk nauky Sybyry, vol. 2 (8), pp. 110—115.
  6. Mohylova, M.M. (2014), "Institutional provision of revaluation of basic agricultural products in modern conditions", Oblik i finansy, vol. 2 (64), pp. 167—172.
  7. Mohylova, M.M. (2016), Osnovni zasoby sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv: stan, otsinka, vidtvorennia [Basic assets of agricultural enterprises: state, evaluation, reproduction], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
  8. Poluianova, O.I. (2014), "Task of the control subsystem of reproduction of fixed assets in the enterprise in the modern conditions of management", Ekonomika rozvytku, vol. 1 (69), pp. 83—88.
  9. Sabluk, P.T. and Mohylova, M.M. (2014), "Price parity in agroindustrial complex as an economic basis of technical and technological re-equipment of agricultural production", Tekhniko-tekhnologichni aspekty rozvytku ta vyprobuvannia novoi tekhniki i tekhnolohij dlia sil's'koho hospodarstva Ukrainy, vol. 18 (32), no. 1, pp. 29—38.
  10. Sabluk, P.T. Mel'nyk, Yu.F. Zubets, M.Ya. and Mesel'-Veseliak, V.V. (2008), Tsinoutvorenna ta normatyvni vytraty v sil's'komu hospodarstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka [Pricing and regulatory costs in agriculture: theory, methodology, practice], vol. 2, Normatyvna sobivartist' i tsyny na sil's'kohospodars'ku produktsiiu [Normative cost and prices for agricultural products], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 31.07.2017 р.*